
**DACTYLORHIZA ELATA subsp. SESQUIPEDALIS (WILLD.) SOÓ
IN ZEEUWSCH-VLAANDEREN**

C.A.J. KREUTZ

Zusammenfassung

Während einer Periode von mehr als zehn Jahren wurde mit großen zeitlichen Zwischenräumen ein Standort mit Populationen von *Dactylorhiza praetermissa*, *Dactylorhiza incarnata*, *Dactylorhiza pardalina* (= *D. praetermissa* var. *junialis*), *Dactylorhiza elata* var. *sesquipetalis* und *Dactylorhiza maculata* studiert. Neubeschreibung der Hybride zwischen *Dactylorhiza elata* var. *sesquipetalis* und *Dactylorhiza praetermissa*.

Summary

During more than ten years a habitat has been studied with large intervals, on which occur populations of *Dactylorhiza praetermissa*, *Dactylorhiza incarnata*, *Dactylorhiza pardalina* (= *D. praetermissa* var. *junialis*), *Dactylorhiza elata* var. *sesquipetalis* and *Dactylorhiza maculata*. First description of the hybrid between *Dactylorhiza elata* var. *sesquipetalis* and *Dactylorhiza praetermissa*.

In de omgeving van St. Kruis (Gemeente Aardenburg) in de provincie Zeeland is in 1976 een unieke groeiplaats ontdekt van *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipetalis*, een taxon dat voorheen niet behoorde tot de Nederlandse flora.

De groeiplaats is gelegen ten zuidoosten van St. Kruis en bevindt zich nog net op Nederlands grondgebied. De planten groeien aan de rand van de Kruisbeek op natte, lemige, kalk- en voedselrijke grond temidden van enkele exemplaren van *Dactylorhiza incarnata* (L.) SOÓ en een populatie van *Dactylorhiza praetermissa* (Druce) SOÓ met zeer forse exemplaren waaronder verschillende planten van *Dactylorhiza pardalina* (Pugsley) Aver. Niet ver van deze groeiplaats werd nog *Dactylorhiza maculata* (L.) SOÓ aangetroffen.

Het aantal exemplaren van *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipetalis* is in de loop der jaren sterk aan fluctuaties onderhevig geweest. Enerzijds was dit te wijten aan de strenge winters enkele jaren geleden (De Grote rietorchis behoort tot die soorten die

vanuit Zuid-Europa ons land kunnen bereiken en onder gunstige omstandigheden een bepaalde periode standhouden), anderzijds doordat de planten veelvuldig werden uitgestoken.

In de eerste jaren werden gemiddeld meer dan tien exemplaren waargenomen. Daarna is dit aantal relatief snel gegroeid, maar door bovengenoemde oorzaken, afzonderlijk of in combinatie met elkaar, werden de aantallen sterk gereduceerd.

In 1982 leidde dat ertoe dat nog maar één plant over was! In 1988 had de populatie zich enigszins hersteld. Naast een honderdtal exemplaren van *Dactylorhiza praetermissa* werden vijf exemplaren van *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* waargenomen temidden van acht hybriden tussen beide taxa.

Het hoofdareaal van *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* is overwegend mediterraan en strekt zich uit van Midden- tot Zuidwest-Frankrijk. De populatie op de groeiplaats bij St. Kruis is zeer vorstgevoelig en kan daardoor bij strenge winters tot enkele exemplaren reduceren. Zuidelijker (b.v. Spanje en Noord-Afrika) wordt de typische vorm aangetroffen, nl. *Dactylorhiza elata* subsp. *elata* (Poir.)SOÓ.

De gehele groeiplaats is zwaar met riet begroeid, waardoor de planten in sommige jaren nauwelijks tot bloei komen.

In het Natuurhistorisch Maandblad (Kreutz, 1979) is reeds meegedeeld, dat tussen beide taxa drie overgangsvormen aangetroffen werden, waarvan voorheen nog geen melding in de literatuur bekend was. Bij een tweede bezoek in 1982 was van de hybride-populatie nog slechts één plant over. In 1988 had zich deze populatie weer hersteld en werden, zoals reeds vermeld, acht hybriden aangetroffen.

Tijdens een hernieuwd bezoek op 9 juni 1989 bevond zich bovengenoemde vindplaats in uitstekende staat, dit tegen alle sombere verwachtingen in van voorgaande jaren! De vegetatie was redelijk laag en het terrein bezat een grote diversiteit aan andere plantesoorten. Resumerend kan gezegd worden, dat het terrein reeds kenmerken vertoonde van een vochtig veenmosrietland. Opvallend was de omvangrijke populatie van *Rhinanthes angustifolius* (Grote ratelaar).

Nu werden meer dan honderd bloeiende exemplaren aangetroffen van *Dactylorhiza praetermissa* alsmede enkele tientallen planten van de gevlekte vorm. *Dactylorhiza incarnata* werd helaas niet meer aangetroffen. *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* was net als in voorgaande jaren door een of meer van de reeds genoemde oorzaken niet meer aanwezig. Maar net als in vrijwel alle voorgaande jaren werden weer enkele hybriden tussen *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* en *Dactylorhiza praetermissa* aangetroffen, waaronder enkele zeer typische exemplaren (precies intermediair). Daarom is besloten deze hybride met de hieronder genoemde naam nieuw te beschrijven.

Dactylorhiza X paridaeniana C.A.J. Kreutz hybr. nat. nov.

(= *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* (Willd.) SOÓ X
Dactylorhiza praetermissa (Druce) SOÓ)

De naam heeft betrekking op de heer A. Paridaen (St. Kruis), die de bovengenoemde vindplaats, waar de nieuw beschreven hybride groeit, ontdekte.

Descriptio: **Plantae** 45-65 (holotypus 52,5) cm altae.

Caulis erectus laevis costatus purpurascens sub spica.

Folia erecto-patentia spicam non attingentia 6-8 (7) canaliculata lanceolata immaculata, apice acuminato, in hypsophyllis ordine gradienta, basalia 9-25 (16,5-22,5) cm longa 2,2-4,4 (3,8-4,1) cm lata, hypsophylli medio 6,0-9,5 (6,5-8,3) cm longi 0,7-1,3 (0,8-1,1) cm lati medio 6 longi quam latiores.

Bracteae erecto-patentes canaliculatae purpurascens, inferiores e spica prominentes superiores duplo longiores, sed quam *D. elata* subsp. *sesquipedalis* breviores, propter spica comparative laxa conspicue.

Spica satis laxa multiflora exacte ambo parentes intermedia: *D. praetermissa* spica densa et multiflora, *D. elata* subsp. *sesquipedalis* spica laxa et multiflora gaudent.

Flos purpureus *D. praetermissae* paulo major. Sepala apicibus acutis, lateralia galeiformia, sepalum medianum super lateralia curvatum, 0,7-1,0 (0,75-0,85) cm longum 0,3-0,45 (0,3-0,4) cm latum. Petala erecto-patentia, quam sepala ca. 1.2-plo longiora, 0,8-1,1 (0,9-1,0) cm longa 0,2-0,4 (0,25-0,3) cm lata, apicibus acutis.

Labellum paulo trilobatum basi albescens, lobis lateralibus paulo recurvatis 0,9-1,2 (1,0-1,15) cm longum 0,9-1,2 (1,0-1,1) cm latum; signatura lineis verticalibus longioribus brevioribusque atropurpureis linea laqueiformi circumdata.

Calcar deorsum directus conicus crassiusculus 0,6-1,15 (0,6-1,0) cm longus, ca. 0,67-plo quam ovarium longior.

Holotypus: 20-06-1979, leg C.A.J. Kreutz, in Herbario Rijksherbarium, Leiden (L).

Isotypus: in Herbario priv. C.A.J. Kreutz (Landgraaf, Nederland).

Terra typica: Nederland, Zeeland, Zeeuwsch-Vlaanderen, ZO St. Kruis, alt. 1,4 m, blok 54-21.

Icones: Pag. 69 afb. 1 et 2 (holotypus), pag. 68 (isotypus), C.A.J. Kreutz.

Beschrijving: Planten 45-65 (holotype, 52,5) cm hoog.

Stengel recht, slank en geribd, bij de bloeiaar paars aangelopen.

Bladen 6-8 (7), goetvormig, lancetvormig, ongevekt; aan de uiteinden spits toelopend; de onderste bladen schuin naar boven gericht, de bovenste bladen, die geleidelijk overgaan in bracteeachtige bladen, schuin afstaand. De bracteeachtige bladen zelf tegen de stengel aanliggend, waarvan de bovenste net de bloeiaar bereiken.

Onderste bladen 9-25 (16,5-22,5) cm lang en 2,2-4,4 (3,8-4,1) cm breed, bracteeachtige bladen gemiddeld 6,0-9,5 (6,5-8,3) cm lang en 0,7-1,3 (0,8-1,1) cm breed, gemiddeld zes maal zo lang als breed met de grootste breedte onder het midden.

Bracteeën goetvormig, violet aangelopen; schuin naar boven toe wijzend, de onderste buiten de bloeiaar uitstekend en bijna tweemaal zo lang als de bovenste (maar korter dan bij *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis*); door de relatief losse bloeiaar sterk opvallend.

Bloeiwijze tamelijk los en rijkbloemig, precies intermediair tussen beide ouders. *Dactylorhiza praetermissa* is rijk- en dichtbloemig, *Dactylorhiza elata* subsp. *sesquipedalis* is los-en rijkbloemig.

Bloeiaar 10-12 (10) cm lang.

Bloem purperkleurig, iets groter dan bij *Dactylorhiza praetermissa*; petalen schuin naar boven toe wijzend, ongeveer 1,2 maal zo lang als de sepalen, 0,8-1,1 (0,9-1,0) cm lang en 0,2-0,4 (0,25-0,3) cm breed; de twee zijdelingse sepalen een helm vormend waarbij de middelste sepaal over de twee zijdelingse is gebogen, 0,7-1,0 (0,75-0,85) cm lang en 0,3-0,45 (0,3-0,4) cm breed; sepalen en petalen aan het uiteinde spits.

Lip zwak drielobbig, aan de basis witachtig; de zijlobben zijn iets teruggeslagen; 0,9-1,2 (1,0-1,15) cm lang en 0,9-1,2 (1,0-1,1) cm breed. De tekening bestaat uit verticale donkerpurperen lijntjes en streepjes omgeven door meerdere lusvormige lijnen.

Spoor bijna twee derde maal zo lang als het vruchtbeginsel, 0,6-1,15 (0,6-1,0) cm lang, vrij dik, kegelvormig en iets schuin naar beneden gericht.

LITERATUUR

- Baumann H, & S. Künkele: Die Orchideen Europas. Kosmos Naturführer, München 1988
- Bruggen van H.W.E.: Over enkele orchideeën in Zeeuwsch-Vlaanderen, waaronder *Orchis laxiflora* Lam. nieuw voor Nederland. *Gorteria* (10), p. 168-170, 1981
- Jacquet P.: Une Répartition des Orchidées Sauvages de France. Société Française d'Orchidophilie, Paris 1988

- Kreutz C.A.J.: De verspreiding van de inheemse orchideeën in Nederland. Zutphen 1987
- Kreutz C.A.J.: *Dactylorhiza elata* (Poir.) Soo var. *sesquipedalis* (Willd.) Landw. (*Orchis sesquipedalis* Willd.); *Dactylorhiza sesquipedalis* (Willd.) Vermin. in Nederland. *Natuurhist. Maandblad* 68, p. 200-202, 1979
- Landwehr J.: *Wilde Orchideeën van Europa*, deel 1. 's-Graveland, 1977
- Mennema J.: Een floristisch opmerkelijk jaar! *Gorteria* (8), p. 159-168, 1977
- Mennema J., A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate: *Atlas van de Nederlandse Flora* deel 1. Amsterdam 1980
- Sipkes C.: Verrassende groeiplaatsen van Orchideeën in ons land. *De Levende Natuur* 81, p. 153-160, 1987

C.A.J. Kreutz
Oude Landgraaf 35 a
6373 BE Landgraaf

Dactylorhiza X paridaeniana, habitus

foto's op pag. 69:   1 3
  2 4

- 1 *Dactylorhiza X paridaeniana*
- 2 *Dactylorhiza X paridaeniana*

- 3 *Ophrys sphegodes* ssp. *gortynia*, Archanes, 16-4-1989, zie pag. 119
- 4 *Ophrys sphegodes* ssp. *cretensis*, Thrypti-alm, 5-4-1989, zie pag. 119

